

ЛІНГВІСТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ КОНЦЕПТУ ЧОРНОГО КОЛЬОРУ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Логойда І.В.

Мукачівський державний університет

Постановка проблеми. У даній статті розглянуто проблеми лінгвістичних та екстралінгвістичних значень колороніма чорний на матеріалі фразеологічних одиниць англійської та української мов. На основі урахування мовної та культурної специфіки різних народів було проведено порівняльний аналіз символічних значень цього кольору.

Колір є могутнім засобом впливу на людину. Всі кольори, які ми можемо побачити, впливають на наші емоції і фізичні відчуття. Колір є основою для культурної інтерпретації емоційних переживань. Як і музика, він може нагадувати про сумне, обтяжливе, або викликати приємні спогади про найщасливіші хвилини життя. Саме кольорові асоціації і є відчуттями пов'язаними з кольором. Бачення кольору залежить від самих кольорів, їх яскравості, насиченості та особливостей нашого сприйняття.

Аналіз останніх досліджень. На сучасному етапі дослідження проблем фразеології мовознавства та кольоропозначень у галузі порівняльного мовознавства, психолінгвістики, перекладознавства пов'язані імена відомих зарубіжних та вітчизняних лінгвістів та дослідників: Л.Г. Скрипник, М.Ф. Алефіренко, Л.Г. Авксентьев, О. Коваль-Костинська, Н. Пелевіна, Л. Лисиченко, Т. Ковальова, С. Григорук, Р. Фрумкіна, Р. Алімпієва, А. Вежбицька, А. Висоцький, В. Москвич, Ж. Соколовська, Ф.М. Белозерова, В.А. Маслова тощо.

Мета статті – проаналізувати різноманітні лінгвістичні дослідження, присвячені кольору, порівняти символічні значення кольору, які були і є характерними для різних культурних спільнот, виявити подібні та відмінні моменти інтерпретації кольору в різних мовах. За ілюстративний матеріал було взято кольоропозначення чорний. Матеріал дослідження отриманий методом суцільної вибірки із фразеологічних словників англійської та української мов.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні велика увага приділяється фразеологічним одиницям мови, їх національно-культурній специфіці та відображенні традицій, звичаїв, реалій, пов'язаних із легендами, історичними фактами, літературними джерелами, які зумовлюють їх національно-культурну семантику, місцевий колорит в цілому. Кольоропозначення є ключовими концептами культури в усіх мовах тому колірна лексика та її вживання стали об'єктом дослідження та експериментування в різних лінгвістичних теоріях.

Погляд на колір різниться залежно від сфер повсякденного життя – науки, мистецтва, техніки, дизайну, спорту, економіки тощо. За психофізіологічним

впливом кольори можуть бути теплими та холодними, важкими та легкими, крикливими та спокійними, приторними та гострими. Кольорові характеристики дозволяють визначення, пов'язані зі слухом, нюхом, дотиком та смаком [5].

Людина сприймає оточуючий світ у кольорі та широко використовує у практиці увесь спектр, створений природою, доповнюючи його відтінками, тому і не дивно, що люди мистецтва цікавляться проблематикою кольорової гармонії.

Фабер Біррен у своєму екстралінгвістичному дослідженні значень кольору виділяє чотири типи асоціацій: 1) загальне уявлення; 2) розумові асоціації; 3) об'єктивні асоціації та 4) суб'єктивні асоціації [7]. На думку П.В. Янишіна, який проаналізував праці багатьох авторів, мета підбору значень кольорів – не зафіксувати його зміст, як встановлену наукову істину, а дати змогу читачеві самостійно співставити різномірний матеріал [6].

Згідно принципів Фен-Шуй чорний і синій кольори відносяться до стихії Води. Саме чорний колір символізує все непізнане і таємне, активізує все містичне. Чорний воліють спокійні, сильні люди, що володіють внутрішнім достоїнством. Але він також може виступати як знак заперечення всього і символізувати невпевненість в собі.

Варто відзначити використання чорного кольору в символізмі, міфології та повір'ях різних культур. У багатьох народів чорний - є кольором трауру, з ним зв'язують темні сили. Навпаки, на Сході вважається символом добра, чистоти і досконалості. Чуваші тваринам чорного кольору приписують надприродну силу. Вважається, наприклад, що ворон знає зловмисність всіх людей і кожного разу, коли він, каркаючи, пролітає над людьми, він тим самим передбачає майбутнє, попереджає про біди. Якщо у матері-чувашки один за іншим вмирають малі діти, то новонародженій дитині, щоб він залишився в живих, дають ім'я якої-небудь тварини чорної масті. По чуваським же повір'ям, півень чорної масті приносить щастя своєму господареві. Раніше північні чуваші приносили злomu духу Вупканові, що заподіює заразливі хвороби в жертву три чорних барани. Чорний - традиційний колір анархістів. Під чорним прапором воювали загони Н.И. Махно в час Громадянської війни в Росії (1917—1922). Історія чорного прапора сходиться до часів Ліонських повстань (1831 і 1834), коли повсталі красильники використовували чорний прапор на протигагу монархічному прапору, де переважав білий колір. У японській культурі чорний — символ благородства, віку і досвіду на протигагу білому кольору, який символізує учнівство, молодість. Чорний колір символізує вищий ранг в багатьох бойових мистецтвах (чорний пояс). Чорний колір часто є символом неоднозначності, таємниці і невідомості («покритої мороком таємниці, невідомості»). В середні віки чорна кішка була одним з атрибутів відьми. Марновірні люди і зараз вважають, що якщо чорна кішка перейде дорогу, то це до нещастя. Чорний колір на державному прапорі Мозамбіку символізує Африканський континент. У тюркській історії, топонімії чорний "кара" означає поняття "великий", "великий", "непереможний". Імперія Караханідів - Великі (Чорні) хани, Кара-Деніз (Чорне Море - калька з тюркського Велике Море),

Кара-Куми (не чорний піски, а велика пустеля), Кара-Булак, Кара-калпак і навіть казковий "Кара-Бас Барабас" - в перекладі "Чорна голова" з тюркського.

В українській культурі ми зустрічаємо чорний колір у національній символіці, пам'ятках народної культури, релігії, мистецтві. Кераміка зарубинецької культури вироблялася в основному вручну і мала чорний колір [4]. Населення окремих регіонів України віддавало перевагу «своїм» кольорам та їх сполученням у оздобленні сорочки, зумовленим регіональними традиціями та природними можливостями. Так на Середній Наддніпрянщині воліли оздоблювати червоно-чорним орнаментом, на Поділлі й Волині, як і серед бойків Карпат, сорочки прикрашалися килимовим лінійно-геометричним узором переважно чорного кольору. Чорний колір, так само як і сонячний, традиційно вважався кольором сили і кольором еліти, звідси «чорний пояс» (відзнака Майстра) і Чорні запорожці.

Функціонування концепту "black" в англійській та українській мовах. Слово "black" має кілька значень в англійській мові. Воно може виступати в ролі прикметника та набувати значення: 1) чорний (black continent – чорний континент); 2) темний; 3) чорношкірий (black college – «чорний» коледж – коледж для темношкірих); 4) чорноволосий; 5) без вершків, чорна (кава); 6) безнадійний, зловіщий (That's a black augury! – Це зловіщий знак!); 7) грозовий; 8) злий, сердитий (black looks – ворожі погляди); 9) жорстокий, огидний, нелюдський (I shall never be guilty of such black ingratitude. – Я ніколи не заплямую себе такою чорною невдячністю); 10) брудний; 11) нелегальний (black market – чорний ринок). Виступаючи у ролі іменника концепт "black" означає: 1) чорний колір; чорну фарбу (The black is an essential color. – Чорний відноситься до основних кольорів); 2) - фін. чорний колір, використовуються для ведення запису в розділі кредиту (в бухгалтерських книгах); 3) маленький об'єкт чорного кольору – сажа, чорні пилінка, пляма (If you see a black on my nose, tell me so. – Якщо побачите чорну пляму у мене на носі – скажіть); в поліграфії – типографічний «сніг»; 4) -заст. - зіниця; 5) траур, чорний одяг (black-gobed / black-clad – одягнутий в жалобний одяг); 6) заст. - Black чорношкірий, негр); 7) той хто грає чорними (в шахах); 8) яблуко мішені (в спортивній стрільбі); 9) чорне (в рулетці); 10) = blackmail шантаж (to put the black on smb. – розм. шантажувати); 11) груба помилка (to put up a black – розм. зробити велику помилку); to be in the black – приносити дохід, бути дохідним; to go into the black – стати рентабельним. Виступаючи в ролі дієслова слово "black" набуває значення: 1) фарбувати в чорний колір (to black an eye – поставити комусь синяк); 2) чорнити, ставати чорним; 3) чистити ваксою взуття; 4) чорнити, обливати брудом.

Емоційно-експресивна функція фразеологічних одиниць концепту "black". Фразеологія кожної мови - це скарбниця народу, здобуток його мудрості й культури, що містить багатий матеріал про його історію, боротьбу з гнобителями й нападниками, про звичаї, ідеали, мрії й сподівання [1]. Одне і те ж саме кольорове судження часто виражається різними словами та виразами, серед яких ми часто використовуємо і фразеологізми. Існує декілька класифікацій фразеологічних

одиниць. А.А. Шахматов схилився до синтаксичної точки зору та виокремлював чотири типа неподільних словосполучень:

- 1) Словосполучення, граматично неподільні, незрозумілі з погляду живих синтаксичних відносин, але лексично цілком вільні, тобто можуть бути заповнені будь-яким словесним матеріалом у відповідні форми: to be in the black- отримати прибуток, вести справу прибутково; to beat black and blue - побити до на півсмерті.
- 2) Словосполучення, граматично неподільні, невмотивовані з погляду сучасних синтаксичних зв'язків, але з лексичної точки зору розчленовані, хоча і не цілком вільні, допускають підстановку і вживання будь-яких слів тільки на місці одного члена даних словосполучень: (as) black as a crow - чорний як ворон; (as) black as hell - зовсім темно, непроглядна темрява; (as) black as night - чорний як ніч [2].
- 3) Словосполучення, неподільні за своїм лексичним значенням, але подільні граматично, які цілком відповідають синтаксичним моделям сучасної мови: black art - чорна магія; black dog - нудьга зелена; поганий настрій, смуток; black bag – нелегальний; black gang - група робітників, що розвантажують вугілля; black hand - зграя бандитів [8].
- 4) Словосполучення для сучасної мовної системи однаково цільні і неподільні як із синтаксичної, так і з лексико-семантичної точок зору: to put the black on smb – шантажувати; to put up a black – зробити велику помилку.

В.С. Виноградов виділяє три групи фразеологічних одиниць:

- 1) Лексичні фразеологізми. Такі фразеологізми семантично співвідносяться зі словами, понятійно аналогічними їм. Подібні фразеологізми функціонують у мові в якості готових лексичних одиниць. Семантична неподільність цих фразеологізмів проявляється у тому, що за кожною такою одиницею закріплюється цілісне значення: black looks - ворожі погляди; black in the face – почервонілий (від гніву) [3].
- 2) Предикативні фразеологізми. Це, як правило, закінчені речення, які закріпилися в мові у вигляді стійких словосполучень: to look black – хмуритись; climb into the black – стати нерентабельним; put up a black – допустити промах; to know black from white – бути собі на умі.
- 3) Компаративні фразеологізми, які закріпилися у мові як стійкі порівняння: (as) black as a crow - чорний як ворон; (as) black as hell - зовсім темно, непроглядна темрява.

У своїй праці А.Н. Прохоров дає таке визначення фразеологізму: «Фразеологічні одиниці або фразеологізми - це виконуючу функцію окремого слова словосполучення, значення яких не можна вивести зі значень його компонентів».

Фразеологічні одиниці утворюються в мовленні й відображають ті явища і предмети, що безпосередньо оточують людей; люди в свою чергу, надають їм тих чи інших характеристик, в тому числі ознак за кольором. Отже, цілком закономірно, що у деяких фразеологізмах, які увиразнюють, емоційно забарвлюють образність в мовленні, саме колір є складовою частиною. Колір

допомагає створити яскраві зорові образи з сухих абстракцій, що робить мовлення барвистим, соковитим та емоційно насиченим.

Отже, дослідивши фразеологічні одиниці англійської та української мов, до складу яких входять лексеми на позначення чорного кольору можна стверджувати, що в момент утворення ФО колоронім входить до її складу у своєму первинному значенні або набувають такого семантичного відтінку, який приписують значенню самого кольору. Певний відсоток становлять фразеологізми, до складу яких лексеми на позначення кольору увійшли в прямому значенні. У деяких інших випадках при утворенні значення фразеологізму психологічне тлумачення кольору було основним. Переважна більшість ФО при перекладі зберігає свою структуру, незважаючи на деякі розбіжності у вживанні назв кольорів у різних мовах. Дана стаття не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Зіставлення вживання колороніму чорний у складі фразеологізмів двох мов: англійської та української є надзвичайно цікавим і потребує подальшого детального вивчення стосовно інших кольорів, їх емотивних характеристик, проблем перекладу тощо.

Література

1. Авксентьев Л.Г. Сучасна українська мова. Фразеологія. - К.: Вища школа, 1983.- 137 с.
2. Білоноженко В.М., Гнатюк І.С., Винник В.О. та ін. Фразеологічний словник української мови: В 2-х т. – К.: Наукова думка, 1993. – 325 с.
3. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). - М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. - 224 с.
4. Закович М.М. Культурологія: українська та зарубіжна культура. Навчальний посібник.-К.: Знання, 2007.-567
5. Цвет в нашей жизни / Хрестоматия по психологии (из серии "Познать человека") // Сост. Криулина А.А. – Курск: Онтология, 1993. – 128 с.
6. Яньшин П.В. Эмоциональный цвет: Эмоциональный компонент в психологической структуре цвета. – Самара: Изд-во Сам ГПУ, 1996. – 218 с
7. Birren F. Color psychology and color therapy: A factual study of the influence of color on human life. – N.Y.: Putnam press, 1961. – 302 p.
8. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. - Oxford, 2005. - 1944 p.

Summary

This article is an attempt to analyse different linguistic and exterior linguistic investigations of black colour and to compare the symbolic meanings of this colour in different language and cultural communities; special attention is paid to idioms with this colour name.